

Πρόλογος

Στο παρόν σύγγραμμα ο συγγραφέας του ανιχνεύει ερμηνευτικά και κατασκευάζει ποιητικά τις «διαλεκτικές εικόνες» της ξενιτειάς στα διάφορα πεδία/είδη του λόγου, όπως είναι η φιλοσοφία, η ποίηση (λογοτεχνία) και η θεολογία (θρησκεία). Μεθοδολογικό πρότυπό του είναι ο μεγάλος Γερμανός φιλόσοφος Hegel. Η διάκριση του Hegel μεταξύ υποκειμενικού, αντικειμενικού και απόλυτου πνεύματος δεν είναι η χρησιμοποιούμενη σκαλωσιά για την κατασκευή του δικού του οικοδομήματος. Ο όρος του Hegel είναι εκείνος της συγκεκριμένης έννοιας, ο οποίος διαμεσολαβεί μεταξύ του a priori της αφάιρεσης και του a posteriori της ερμηνευτικής εφαρμογής της, σε μια συγκεκριμένη συγκυρία του ιστορικού χωροχρόνου. Ο όρος «διαλεκτική» (ή ιστορική) εικόνα είναι του Benjamin, αλλά και αυτός επιδιώκει κάτι ανάλογο με τον Hegel, δηλαδή το «χόρτασμα», την πληρότητα με ζωή της έννοιας της αφηρημένης συνάρτησης. Ο ίδιος ο Hegel μιλάει για *erfüllung* της έννοιας.

Ο αρχέτυπος της ξενιτειάς υπήρξε η μοίρα στη ζωή του συγγραφέα: ενώ αυτός πάντοτε επιθυμούσε κάπου να σταθεί, να κατασταλάξει, ήταν πάντοτε υποχρεωμένος από την ανάγκη να αλλάζει τόπο. Αυτό ισχύει μέχρι σήμερα. Ως συνταξιούχος πια επέστρεψε στη Γερμανία, και τώρα ζει κοντά στα παιδιά και τα εγγόνια του στο Έσσεν. Από την άλλη μεριά, ο αρχέτυπος της ξενιτειάς υπήρξε ανέκαθεν η πηγή έμπνευσης,

η μούσα, ο καλός δαίμων, που καθοδήγησαν τον συγγραφέα στη φιλοσοφική του δουλειά. Η ενασχόληση με διάφορα προβλήματα της φιλοσοφίας ως πράγματος καθ' εαυτό δεν τον ενθουσίαζε ποτέ· αντίθετα, όταν μιλούσε για ξενιτειά, πάντα περιέπιπτε σε έναν φιλοσοφικό οίστρο. Αυτός είναι και ο λόγος που ο συγγραφέας του παρόντος στράφηκε από νωρίς στο λογοτεχνικό είδος της αυτοβιογραφίας, είτε στην επική είτε στη μυθιστορηματική εκδοχή της, προκειμένου να βρει την «εσωτερική μορφή» (innere form) του δικού του εγχειρήματος.

Ο αρχέτυπος της ξενιτειάς δεν αφορά όμως μόνο την προσωπική εμπειρία της ξενιτειάς του. Αφορά και όλη τη φιλοσοφία της ιστορίας ως διάδοχο σχήμα της παραδοσιακής μεταφυσικής. Η ξενιτειά είναι ένα universal της παγκόσμιας ιστορίας. Η σημερινή συγκυρία, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της πολυθρύλητης παγκοσμιοποίησης, αποτελεί την τωρινή φάση αυτής της ιστορίας. Είναι επομένως αναγκαίο η συγκεκριμένη «έννοια» ή και «διαλεκτική εικόνα» της ξενιτειάς να ανατρέξει σε αυτή την καινοφανή συγκυρία, προκειμένου να εξασφαλίσει το υλικό της και να κατασκευάσει τη νέα εικόνα ή να συλλάβει εννοιολογικά τη νέα αυτή κατάσταση. Οι εκπρόσωποι της «κλειστής κοινωνίας» και εκείνοι της «ανοικτής κοινωνίας» διεξάγουν σήμερα, στο πολιτικό και ιδεολογικό κλίμα της Ευρώπης, μια διεγκυστίδα, τραβώντας ένα σχοινί· οι μεν θέλουν τον πολίτη σαν στρείδι (όστρακο) κολλημένο στο έδαφός του, και οι άλλοι τον θέλουν σαν ένα «φτερό στον άνεμο» που αιωρείται μεταξύ των συνόρων. Η θέση μας είναι ότι αυτός ο δυϊσμός είναι αστήρικτος. Αυτό σημαίνει ότι το αφήγημα της ξενιτειάς δεν πρόκειται να κλείσει ποτέ, θα το διηγούμαστε για πάντα. Η αντινομία του ειδυλλιακού και του επικού στοιχείου της ζωής θα παραμένει και στο μέλλον προς διήγηση.

Ο ιδεότυπος ή αρχέτυπος της ξενιτειάς είναι όμως και ένας

συγκροτησιακός παράγοντας της δικής μας ελληνικότητας. Η ξενιτεία είναι ένα existential, δηλαδή ένας οντολογικός προσδιορισμός του Έλληνα. Από τον Όμηρο μέχρι τον Καζαντζάκη η *Οδύσσεια* είναι η ποίηση του Έλληνα. Επομένως η δική μας φιλοσοφία της ξενιτειάς περικλείεται στο πλαίσιο μιας άγραφης ακόμα φιλοσοφίας του νεοελληνισμού, που καλείται να μεταγράψει, να μεταποιήσει τη διαλεκτική εικόνα, τη συγκεκριμένη έννοια της ξενιτειάς (και του όλου πλέγματος των λέξεων/πραγμάτων που συνδέονται με αυτή, όπως πατρίδα, παράδοση, μητρική γλώσσα, εθνική ταυτότητα, έθνος), προβαίνοντας σε μια ερμηνευτική εφαρμογή του εστιακού πυρήνα της ξενιτειάς στη δική μας συγκυρία. Η θέση μας είναι ότι η εστιακή σημασία της ξενιτειάς είναι «η απώλεια και η επανέυρεση της πατρίδας». Αυτό το σχήμα έχει ρίζες στην ομηρική *Οδύσσεια* και σήμερα αμφισβητείται από πολλούς· αλλά αυτή τη διαφορά καλείται να ξεκαθαρίσει η διαλεκτική εικόνα της ξενιτειάς. Κάτι ανάλογο επιχειρεί ο συγγραφέας στο παρόν πόνημά του.

Ξεκινώντας από την προσωπική του εμπειρία της ξενιτειάς, ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου αξιοποιεί έτσι τη φιλοσοφία και τους κλάδους της, προκειμένου να συνθέσει μια καινοφανή και πρωτότυπη φιλοσοφία της ξενιτειάς, στις διάφορες προσωπικές, διαπροσωπικές και παγκοσμιοποιημένες εκφάνσεις της. Στο παρόν πόνημά του επιχειρεί με τόλμη και ανεξαρτησία της σκέψης –το αυτεξούσιον του Ωριγένη– μια νέα εισαγωγή στην εφαρμοσμένη φιλοσοφία, όχι ως σύστημα δογμάτων, αλλά ως τρόπο ζωής, που καλείται να εναρμονίσει το έργο και τη ζωή, και όχι να τα ξεχωρίσει αφηρημένα μια για πάντα. Η φιλοσοφία του είναι εμπειρική, κοινωνικοκριτική και αντιυδαλιστική. Ανατρέπει μάλιστα τη μάξιμα του Kant: *de nobis ipsis silemus*. Η μάξιμά του είναι ακριβώς αντίθετη, ότι δηλαδή η φιλοσοφία οφείλει να ομιλεί περί ημών: το ταξίδι του μοντέρνου Οδυσσέα από και προς την Ιθάκη, ή το

ταξίδι της ψυχής προς την επουράνια πατρίδα του, που σκοπεύει τελικά στη θέαση του ίδιου του Θεού (Παύλος, Ωριγένης), δεν νοείται χωρίς τον ίδιο τον ταξιδιώτη. Το ίδιο δίλημμα· και εδώ όχι ως δόγμα αλλά ως τρόπος ζωής. Μια φιλοσοφία αυτών των αναλλοίωτων ιδεών και αξιών, που επιμένει στην ανιστόρητη ισχύ τους, χωρίς την προσωπική διαμεσολάβησή τους, ενώ είναι κυρίαρχη, δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες του σήμερα. Η λεκτική σημασία ιδεών, αρχών και αξιών, χωρίς την ιστορική διαμεσολάβησή τους, αποτελεί απλώς μια ιδεολογία της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων, που προπαγανδίζει λεκτικά –με μεγάλα λόγια– τις αξίες αυτές, ενώ παραβλέπει συστηματικά ότι αυτές οι αξίες δεν βρίσκουν ανταπόκριση στη ζωή των πολιτών.

Το παρόν πόνημα είναι συνέχεια –η άλλη πλευρά– του βιβλίου *Μαθήματα εισαγωγής στη φιλοσοφία* (Πολύτροπον, 2005)· δίνει ζωή και περιεχόμενο στο αφηρημένο σχήμα της εισαγωγής. Αλλά αποτελεί και συνέχεια ενός άλλου βιβλίου, *Η πάλη των αξιών στον αιώνα της παγκοσμιοποίησης* (Κριτική, 2002): η κεντρική θέση του βιβλίου αυτού είναι το παράδοξο σχήμα «το ανάξιον των αξιών». Στη φιλοσοφία της ξενιτειάς συγκεκριμενοποιείται η εν λόγω θέση και δείχνει τη βιωματική και πνευματική επικύρωσή της στο θέμα της ξενιτειάς.

Το παρόν βιβλίο αποτελεί το απαύγασμα της σκέψης του συγγραφέα, ο οποίος αποδεικνύεται τολμηρός παίχτης στο χρηματιστήριο των ιδεών, αφού επενδύει όλο του το κεφάλαιο σε μια μετοχή που μπορεί να κερδίσει ή να τα χάσει όλα. Η καταγραφή των σκέψεών του για την ξενιτειά ξεκίνησε από την υπόθεση ότι η φιλοσοφία, σε αντίθεση με την ποίηση, αγνόησε την ξενιτειά, ώστε η φιλοσοφία της ξενιτειάς να παραμένει κάτι το μελλοντικό. Μετά όμως το πέρας της εργασίας του αυτής, ο συγγραφέας είναι υποχρεωμένος να αναθεωρήσει την προηγούμενη υπόθεση· φτάνει δηλαδή στο αντίθετο συμπέρασμα: η ξενιτειά είναι η μήτρα από την οποία γεν-

νιέται πάσα μορφή της φιλοσοφίας. Η απώλεια της πρωταρχικής πατρίδας και η επανάκτησή της μέσω του Λόγου είναι ως γνωστόν ο αρχέτυπος της πλατωνικής-νεοπλατωνικής-γνωστικιστικής και χριστιανικής φιλοσοφίας. Το ίδιο ισχύει για τις εκκοσμικευμένες μορφές του πλατωνικού σχήματος, όπως ο γερμανικός ιδεαλισμός και η κριτική θεωρία. Εδώ η μεταφυσική υποκαθίσταται από τη φιλοσοφία της ιστορίας και η επουράνια πατρίδα αντικαθίσταται από τη μελλοντική, ουτοπική κοινωνία. Έτσι η φιλοσοφία της ξενιτειάς καταλήγει στην ξενιτιά ως το στοιχείο της ίδιας της φιλοσοφίας.

Με τον τρόπο αυτόν η ομηρική *Οδύσσεια*, η πρώτη ποιητική εκδοχή της ξενιτειάς, συμπληρώνεται με τη φιλοσοφική *Οδύσσεια* του Hegel, της οποίας υποκείμενο δεν είναι ο Οδυσσέας αλλά το ίδιο πνεύμα του Ανθρώπου. Το «οδυσσεύειν», το βίωμα, και το «οδυσσευμα», το «διάβασμα» ή, όπως λέει ο Adorno, η βιωματική και η πνευματική εμπειρία της ξενιτειάς, διαφοροποιούνται και μεταπλάθονται ανά τους αιώνες, μέχρι σήμερα. Ο Οδυσσέας ως μετανάστης, όπως εκθέτουμε στο δεύτερο βιβλίο, είναι η τελευταία διήγηση του μύθου κάτω από τις συνθήκες του παρόντος. Τελικά ο συγγραφέας δεν διηγείται το ξεκίνημα του γυρισμού στην Ιθάκη, αλλά τον δρόμο από και προς την Ιθάκη: καταδεικνύει την εξαφάνιση του νόστου από τις μοντέρνες εκδοχές της ξενιτειάς. Έτσι η ξενιτιά καταλήγει σήμερα να είναι «περιπλάνησις εν τη ερήμω», χωρίς τη νοσταλγία για τη χαμένη πατρίδα, που χαρακτήριζε την παλαιοευρωπαϊκή εκδοχή της (πρόσφατο παράδειγμα η *Οδύσσεια* του Καζαντζάκη).